

Prof. univ. dr. Maria DIMITRIU
Dr. Ruxandra MIHALAȘCU
Dr. Ioana-Aurelia OPREA

MANAGEMENTUL RISULUI BANCAR

Copyright © 2012. **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DIMITRIU, MARIA

Managementul riscului bancar / Maria Dimitriu,
Ruxandra Mihalășcu, Ioana Aurelia Oprea. - București :
Pro Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-164-0

I. Mihalășcu, Ruxandra

II. Oprea, Ioana Aurelia

65.012.4:330.101.7:336.71(075.8)

CUVÂNT ÎNAINTE

Criza financiară a venit după o perioadă de globalizare a activităților bancare, atât în mediul retail cât și corporativ, urmând unei tendințe semnificative de creștere a activităților trans-frontaliere, în mod special în Europa. Principalele bănci de investiții europene și americane și-au extins semnificativ activitatea în cele mai importante capitale ale lumii. Unda de instabilitate s-a propagat de la un sector la altul, mai întâi din sectorul imobiliar în cel bancar și în alte piețe financiare, iar apoi în toate domeniile economiei reale. O caracteristică importantă a perioadei a fost dezvoltarea inovațiilor financiare, care nu erau suficient reglementate. Valul de criză a depășit granița dintre domeniul public și cel privat. Deși criza financiară a fost generată de un complex de evenimente cu multiple cauze, un factor important a fost reprezentat de slăbiciunile în practicile managementului riscului în cadrul multor bănci și companii. De asemenea capitalul insuficient și lichiditățile scăzute au alimentat efectele crizei.

Autoritățile de supraveghere revizuiesc standardele de prudențialitate și abordările de supraveghere pentru a incorpora lecțiile crizei financiare globale. În termenii cadrului prudențial, capitalul băncilor trebuie să fie consolidat iar reglementările trebuie introduse pentru a asigura că sunt suficient capitalizate și rămân lichide în orice moment.

O atenție sporită se acordă sectorului bancar și condițiilor macro-economice pentru a evalua revenirea sectorului bancar din Uniunea Europeană și pentru a primi avertizări timpurii în scopul supravegherii. Comitetul European pentru Supraveghere Bancară (CEBS) se axează în principal pe evaluarea riscului și stress testing, dezvoltând mecanisme de realizare a acestor evaluări de risc, pe baza analizelor macroeconomice. CEBS continuă să furnizeze aceste evaluări ale riscului, identificând zone de risc importante, relevanța acestora pentru bănci și măsurile care ar trebui luate pentru a diminua aceste riscuri.

În anul 2011, fluxurile de capital către țările dezvoltate au scăzut la jumătate față de anul 2010 iar Europa a intrat în recesiune. Scenariile de creștere la nivel mondial au suferit modificări semnificative. Pentru 2012 și 2013, previziunile de creștere economică la nivel mondial sunt de 2,5% respectiv 3,1%¹. Economia mondială a intrat într-o fază foarte dificilă caracterizată de riscuri semnificative și fragilitate, se arată în raportul emis de Banca Mondială.

¹ Global Economic Prospects, Banca Mondială, volumul 4, ianuarie 2012.

Băncile din estul Europei sunt deținute în mare parte de grupuri de bănci din Europa de Vest. Analize ale indicatorilor financiari arată că băncile din Europa de Est sunt în general bine capitalizate. Cu toate acestea, băncile din regiune au fost afectate de criza de pe piața imobiliară, de volatilitatea monedelor și de sursele externe de finanțare. Intervenția autorităților de supraveghere are ca obiectiv menținerea stabilității la nivelul sistemului bancar prin prevenirea unui risc sistemic și protecția consumatorului privind serviciile financiare oferite de instituțiile de credit.

Sistemul bancar românesc, se prezintă ca un segment consolidat, stabil în ansamblul său, cu un nivel al capitalizării, solvabilității și lichidității conform cu cerințele prudențiale, în pofida creditării accelerate de pe parcursul ultimilor ani și a adâncirii implicațiilor crizei internaționale. Aceasta este consecința unui proces continuu de dezvoltare, restructurare și corelare cu standardele internaționale în domeniu, în contextul realizării unui grad de privatizare ridicat.

Gradul de concentrare în sistem, exprimat prin Indicele Herfindahl-Hirschmann (HHI)², a ajuns la sfârșitul primului semestru al anului 2011 la valoarea de 895, continuându-și totodată și trendul ascendent început în 2009; se observă un grad de concentrare mai ridicat la nivelul depozitelor în comparație cu cel de la nivelul activelor sau creditelor. Valoarea de 895 puncte consemnată în iunie 2011 plasează România sub media de 1102 puncte înregistrată la nivelul Uniunii Europene.

În România gradul de intermediere financiară care creează o imagine asupra nivelului de dezvoltare a activității bancare continuă să prezinte valori situate cu mult sub media țărilor din UE în pofida ritmurilor de creștere a creditului neguvernamental în valută consemnate până în prima parte a anului 2011. Evoluția ascendentă este dată în principal de creșterea creditelor denominate în valută, 4,6% în iunie 2011.

Sistemul financiar din România a evoluat în condiții puternic marcate de manifestarea crizei financiare și economice globale. Climatul extern actual și-a pus amprenta prin: înrăutățirea percepției la risc, inclusiv prin asocierea cu evoluțiile regionale; contractia piețelor de desfacere externe; dificultăți în finanțarea externă; la nivel microeconomic, dublarea riscului de lichiditate cu cel

² Indicatorul Herfindahl Hirschman utilizat pentru aprecierea gradului de concentrare se calculează ca suma a pătratelor cotelor de piața ($HHI < 1.000$ = piața total competitivă; $1000 < HHI < 1800$ = piața concentrate moderat; $1800 < HHI < 10.000$ = piața concentrate puternic).

de solvabilitate. Banca Națională a României, ca autoritate de supraveghere, a reacționat la noile amenințări prin asigurarea punctuală de lichiditate, monitorizarea mai strictă a băncilor și măsuri de îmbunătățire a cadrului de reglementare prudentială.

Prezența incertitudinilor pe plan internațional și reevaluarea strategiilor băncilor din țările de origine sunt cauze ce ar putea accentua modificările deja evidente la nivelul structurii bilanțului bancar al instituțiilor de credit din România. Păstrarea solidității sectorului bancar în condițiile în care continuă să se manifeste riscuri importante, presupune menținerea capitalizării și a provizionării instituțiilor de credit la niveluri adecvate, inclusiv în contextul implementării standardelor internaționale de raportare financiară (IFRS) începând cu anul 2012, în scopul prevenirii și absorbirii impactului eventualelor evoluții nefavorabile generate pe plan internațional.

Lucrarea de față își propune analiza detaliată a problemelor riscului bancar prin tratarea următoarelor aspecte: sistemul bancar românesc în perioada crizei financiare internaționale, rolul Băncii Naționale a României în prevenirea producerii riscurilor bancare în sistemul bancar românesc, managementul riscului bancar. Acordurile Basel II și Basel III privind reglementări bancare și practici de supraveghere, managementul riscului de credit, managementul riscului de credit prin intermediul sistemelor de rating, metode de adecvare a capitalului bancar, elaborarea și dezvoltarea modelelor de scoring, regresia multiplă-instrument pentru managementul riscului de credit, managementul portofoliului de angajamente comerciale și managementul riscului prin intermediul funcției de audit intern. Scopul final al lucrării îl reprezintă îmbunătățirea politicilor de management al riscului bancar și adaptarea lor la realitățile unei lumi financiare caracterizate printr-un grad ridicat de incertitudine și o volatilitate deosebită a fluxurilor de capital.

Lucrarea se adresează studenților de la facultățile de științe economice, program de licență și masterat, dar în egală măsură, specialiștilor din domeniul financiar bancar.

CAPITOLUL 1

SISTEMUL BANCAR ROMÂNESC ÎN PERIOADA CRIZEI FINANCIARE INTERNAȚIONALE

1.1. Contextul economic internațional

Sistemul financiar global s-a confruntat în ultimii ani cu cea mai gravă criză din ultimul secol, recunoscută ca și cea mai mare criză din istoria capitalismului și mult mai severă decât colapsul sistemului bancar american din anii 1929 -1933. Problemele financiare s-au declanșat simultan în diferite țări iar impactul economic a fost resimțit în întreaga lume, ca efect al legăturilor ce caracterizează o economie globală.

Criza financiară globală a cauzat o încetinire considerabilă în multe țări dezvoltate și a afectat piețele financiare și creșterea țărilor în curs de dezvoltare. Fostul președinte al "Federal Reserve", Alan Greenspan, a afirmat în 2008 că actuala criză financiară americană este fără îndoială "cea mai gravă de la cel de-al doilea Război Mondial".

Criza a venit după o perioadă de globalizare a activităților bancare, atât în mediul retail cât și corporativ. Această perioadă a fost caracterizată de dezvoltare a inovațiilor financiare, care nu erau suficient reglementate. Aceste tendințe au fost strâns legate de procesul de globalizare. Mai mult decât atât, criza a survenit unei perioade semnificative de creștere a activităților trans-frontaliere, în mod special în Europa. Principalele bănci de investiții europene și americane și-au extins semnificativ activitatea în cele mai importante capitale ale lumii. De exemplu, băncile din Marea Britanie: Barclays, RBS și HSBC și-au extins semnificativ operațiunile în Statele Unite³.

Unda de instabilitate s-a propagat de la un sector la altul, mai întâi din sectorul imobiliar în cel bancar și în alte piețe financiare, iar apoi în toate domeniile economiei reale. Valul de criză a depășit granița dintre domeniul public și cel privat. Multe dintre noile produse financiare securitizate bazate pe mai multe nivele de active s-au dovedit a fi mult mai riscante decât o indicau evaluările solvabilității acestora. Prăbușirea valorii acestor active a dat o lovitură bilanțurilor contabile ale multor instituții financiare. Situația s-a înrăutățit și mai mult când inovațiile financiare din acest deceniu – dintre care multe fuseseră vândute pe baza promisiunii că se vor diversifica și vor reduce riscurile – s-au dovedit a fi mecanisme de propagare a instabilității. Criza ipotecilor subprime (cu grad mare de risc) s-a transformat, astfel, într-o criză financiară la toate nivelurile, care, la rândul ei, a produs colapsul piețelor de acțiuni. Integrarea financiară și holdingurile transnaționale de fonduri mutuale, fondurile speculative, sucursalele băncilor țărilor dezvoltate și companiile de asigurări au perpetuat perturbările și au contribuit la propagarea colapsurilor prețurilor activelor în țările din Uniunea Europeană și în alte țări.

³ The Turner Review, *A regulatory Response to the Global Banking Crisis*, International Monetary Fund, 2009.

Deși criza financiară a fost generată de un complex de evenimente cu multiple cauze, un factor important în acest cadru a fost reprezentat de slăbiciunile în practicile managementului riscului în cadrul multor bănci și companii. De asemenea capitalul insuficient și lichiditățile scăzute au alimentat efectele crizei.⁴ Din nefericire, reglementatorii și autoritățile de supraveghere nu au identificat și remediat multe din aceste deficiențe la timp.⁵

În concordanță cu regulile pieței unice ale Uniunii Europene, băncile care sunt recunoscute de către autoritățile de supraveghere din țările de origine ca fiind stabile, au dreptul de a opera ca și subsidiare în alte state membre. Mai mult decât atât, depozitarii dintr-o țară (sau guvernul) pot fi vulnerabili la căderea unei bănci dintr-o altă țară, dacă banca din țara de origine nu deține resurse necesare pentru a asigura solvabilitatea acesteia.

Autoritățile de supraveghere din Statele Unite și din alte țări revizuiesc standardele de prudențialitate și abordările de supraveghere pentru a incorpora lecțiile crizei financiare globale. Rezerva Federală participă într-un efort de ansamblu pentru a se asigura că instituțiile financiare dețin capital mai mult decât necesarul, și pentru a îmbunătăți practicile de management al riscurilor și pentru a avea un management al lichidității mai solid.

Băncile din estul Europei în mare parte sunt deținute de grupuri de bănci din Europa de Vest. Analize ale indicatorilor financiari arată că băncile din Europa de Est sunt în general bine capitalizate. Cu toate acestea, băncile din regiune au fost afectate de colapsul de pe piața imobiliară din anul 2008, de volatilitatea monedelor și de sursele externe de finanțare.

În economiile dezvoltate intervenția autorităților de supraveghere este menținerea stabilității la nivelul sistemului bancar prin prevenirea unui risc sistemic și protecția consumatorului serviciilor financiare oferite de instituția de credit⁶. Problema companiilor «too-big-to-fail»⁷ nu este că aceste instituții sunt prea mari, ci este că nici o autoritate nu poate supraveghea conglomeratul financiar. Pentru autoritățile de supraveghere, evaluarea riscului a fost un subiect prioritar pentru anul 2010, în special pentru Comitetul European pentru Supraveghere Bancară, al cărui program se axează pe evaluarea sectorului bancar din Uniunea Europeană și pe o evaluare periodică a riscului. O atenție sporită asupra sectorului bancar și asupra condițiilor macro-economice se consideră importantă pentru a evalua revenirea sectorului bancar din Uniunea Europeană și pentru a primi avertizări timpurii în scopul supravegherii. Contribuțiile Comitetului European pentru Supraveghere Bancară (CEBS) se axează în

⁴ Group of Thirty, *Financial Reform: A Framework for Financial Stability*, Washington, January 2009.

⁵ A precizat Președintele Rezervelor Federale, Ben S. Bernanke, la a 54 a Conferință Economică din Boston, Octombrie 2009.

⁶ C. Gortsos, *Regulatory arbitrage and re-regulation in international banking: lessons from recent history for the future*, European Association for Banking and Financial History, 2010.

⁷ Clasificarea "too big to fail" a fost acordată de autoritățile din SUA primelor 25 de companii ca importanță din industria financiară.

principal pe evaluarea riscului și stress testing. În anul 2008, CEBS a dezvoltat un mecanism de realizare a acestor evaluări de risc, bazându-se pe analize macroeconomice. Și în viitor CEBS va continua să furnizeze aceste evaluări ale riscului, identificând zone de risc importante, relevanța acestora pentru bănci și măsurile care ar trebui luate de către bănci pentru a diminua aceste riscuri.

În termenii cadrului prudential, capitalul băncilor trebuie să fie consolidat iar reglementările trebuie introduse pentru a asigura că sunt suficient capitalizate și rămân lichide în orice moment.

1.2. Criza financiară și implicații asupra managementului riscului

Criza bancară care a început în anii 2007 – 2008 în economiile dezvoltate a evidențiat deficiențele din sistemul de management al riscurilor și în abordările prudenciale care se bazează foarte mult și în mod automat pe modele de management al riscurilor. Ca urmare, au fost recunoscute limitări ale reglementărilor de către bancheri, aceștia încercând să redea o nouă abordare managementului riscului⁸.

Cu toate eforturile din ultimii ani dinaintea crizei de a redefini la nivel mondial reglementările prudenciale pentru bănci, a fost surprinzător faptul că economiile avansate s-au confruntat în 2008 cu cea mai amplă și gravă criză financiar-bancară. Încrederea în modelele de management al riscurilor mecanice și sofisticate a condus băncile și reglementatorii către o direcție falsă din punct de vedere al securității și al stabilității. Constatarea șocantă că aceste sisteme nu au reușit să prevină pierderile semnificative a condus la o reacție în lanț în rândul participanților de pe piață.

Reacția acestora a determinat o perioadă prelungită de lipsă de lichidități pe piața interbancară și pe alte piețe, pe termen scurt generând astfel o criză a creditelor. Istoria arată că, după criza din Asia de Est din 1997-1998, un efort considerabil s-a derulat pentru a dezvolta politicile și reglementările. Acest lucru a inclus totodată și modificarea și adoptarea în Statele Unite a unui instrument mai sofisticat de management al riscului din cadrul acordului Basel II și pregătirea pentru rapoarte de stabilitate financiară pentru autoritățile financiare din țările dezvoltate și în curs de dezvoltare.

Inovațiile financiare au condus de asemenea, într-o oarecare măsură la un risc sistemic. Criza a fost precedată de o creștere rapidă – un semn de pericol atât la nivelul băncilor cât și la nivelul întregului sistem bancar. Lipsa de fonduri lichide și insolvența s-au dovedit a fi foarte greu de lămurit. Un alt risc care poate fi asociat inovațiilor financiare a fost relația dintre agențiile de rating și bănci.

Scăderea bruscă a prețurilor acțiunilor pe piața bursieră în 2008 nu a adus pierderi directe băncilor, dar a crescut costul capitalului pentru bănci, în general. Neștiind unde au fost localizate aceste pierderi și șocate de eșecul modelelor de rating, băncile s-au luptat pentru a-și asigura lichiditatea și au devenit reticente în a-și asuma un risc de contrapartidă.

⁸ Patrick Honohan, *Risk Management and the Cost of the Banking Crisis*, Institute for International Integration Studies, Discussion Paper, September 2008.

A fost redus accesul la finanțarea lichidităților, fapt ce a declanșat căderea băncilor Northern Rock, Sachsen, IKB, Bear Stearns și Lehman Brothers, instituții ce și-au construit propriul model de business în jurul accesului la disponibilități pe termen scurt pe piața de capital. De asemenea, în acest caz, sprijinirea pe un model simplificat care a neglijat cuantificarea dimensiunii riscului a însemnat că aceste instituții nu și-au acoperit riscul pierderii accesului la finanțarea lichidităților.

Un punct de plecare a fost situația pierderilor din credite suferite de către bănci și alți intermediari, Investitorii non bancari incluzând fondurile de hedging, companiile de asigurări și alții au fost de asemenea implicați în această interacțiune cu sistemul bancar.

Criza financiară a evidențiat, de asemenea, probleme în ceea ce privește reglementarea și supravegherea băncilor. Astfel, băncile naționale sunt considerate împrumutător de ultimă instanță iar guvernele țărilor respective pot oferi suport fiscal atunci când este vorba despre falimentul unei bănci iar procedurile sunt specifice fiecărei țări. Supraveghetorii din Statele Unite și Europa revizuiesc standardele prudențiale și abordările supravegherii în scopul de a considera și include lecțiile crizei financiare. Banca Națională a Statelor Unite este implicată în asigurarea deținerii de capital suplimentar de către instituțiile financiare aflate în situații dificile. de asemenea în îmbunătățirea practicilor de management al riscurilor și management al lichidităților⁹.

Abordarea adoptată de către Fondul Monetar Internațional în 2008 a fost bazată pe estimarea unei pierderi totale din credite de 1 trilion de dolari americani. Banca Angliei s-a arătat însă nemulțumită în ceea ce privește această estimare a pierderilor, deoarece au fost calculate incluzând și prețul instrumentelor derivate.

Este de recunoscut faptul că nu toate pierderile au fost distribuite în mod egal. Unele instituții au fost afectate mult mai grav de criza financiară, iar unele au devenit insolvente. În aceste cazuri, instituțiile au primit sprijin din partea autorităților sub forma naționalizărilor, compensațiilor sau măsurilor de urgență pentru relansarea creditării.

Vulnerabilitatea instrumentelor de management al riscurilor a dovedit-o banca UBS, care a trecut prin cea mai mare pierdere a creditelor raportată din timpul crizei. Conform raportului UBS, una dintre cele mai mari surse de pierdere, contabilizând mai mult de o treime din totalul pierderilor băncii, au fost activele pentru care riscul pierderii era inițial acoperit din achiziția polițelor de asigurare. Din cauza ratingului AAA, aceste active erau privite ca fiind foarte sigure și scutite de o cercetare atentă a riscului, fiind permise a fi acumulate în cantități foarte mari de departamente importante ale băncii. Proporția acoperită a fost din nefericire doar de 2 – 4 procente din pierdere. Din cauză că asigurarea era doar de tipul primei pierderi, iar volumul activelor era foarte mare, banca era cu mult mai vulnerabilă la o eroare a modelului și la șocuri foarte puternice.

⁹ Maria Dimitriu, Ruxandra Mihalașcu, *The impact of the global financial crisis on risk management's evolution in banking systems*, European Association for Banking and Financial History, Bulletin no 1/2010.

1.3. Evoluții la nivel internațional, urmare a crizei financiare

În anul 2011, fluxurile de capital către țările dezvoltate au scăzut la jumătate față de anul 2010 iar Europa a intrat în recesiune. Scenariile de creștere la nivel mondial au suferit modificări semnificative. Pentru 2012 și 2013, previziunile de creștere economică la nivel mondial sunt de 2,5% respectiv 3,1%¹⁰. Economia mondială a intrat într-o fază foarte dificilă caracterizată de riscuri semnificative și fragilitate, se arată în raportul emis de Banca Mondială.

Summit-urile Uniunii Europene din octombrie și decembrie 2011 au condus la un acord în ceea ce privește pașii importanți de urmat pentru stabilitatea pieței și redobândirea credibilității¹¹. Fondul european de stabilitate financiară (EFSF) urmează să fie eficientizat în așa fel încât să sprijine băncile și programele naționale de ajustare financiară. Perioada la care urmează să fie pus în practică Mecanismul European de Stabilitate (ESM) este iulie 2012. Presiunile asupra băncilor europene s-au intensificat recent, iar pentru a preveni aceste șocuri negative, măsurile luate la nivel global sunt esențiale pentru securitatea sistemului financiar. În acest sens, Autoritatea Bancară Europeană (EBA) a demarat un proces prin care a solicitat băncilor majorarea capitalului. Pe de altă parte, un număr semnificativ de bănci a anunțat planuri de deleveraging (dezintermediere) la nivelul bilanțului. Aceste planuri includ vânzarea de active în zona euro, în Statele Unite cât și pe alte piețe dezvoltate. Punerea în aplicare a acestor planuri de către bănci ar putea avea un impact asupra unui număr semnificativ de activități. Astfel, sunt necesare bariere macroprudențiale pentru a se asigura că planurile de dezintermediere sunt în concordanță cu fluxul de creditare care susține activitatea economică. În Uniunea Europeană, acest proces ar putea fi coordonat de către Autoritatea Bancară Europeană, Comitetul European pentru Risc Sistemic, autoritățile naționale de supraveghere și băncile însele.

1.4. Scurt istoric al evoluției sistemului bancar din România

Sistemul bancar românesc a cunoscut în ultimul deceniu o dezvoltare spectaculoasă, având în vedere situația de la care s-a pornit în anul 1990, caracterizată prin existența unui sistem bancar excesiv de centralizat, majoritatea funcțiilor bancare fiind concentrate în operațiunile Băncii Naționale a României. Principala caracteristică a dezvoltării sistemului bancar românesc a fost coerența dezvoltării structurale și calitative a activității băncilor, în sensul direcției ascendente dictate de adaptarea la cerințele economiei de piață. Transformările sistemului bancar au fost la fel de profunde ca și cele din întreaga economie.

În structura actuală de organizare, sistemul bancar românesc, se prezintă ca un segment consolidat, stabil în ansamblul său, cu un nivel al capitalizării, solvabilității și lichidității conform cu cerințele prudențiale, în pofida creditării accelerate de pe parcursul ultimilor ani și a adâncirii implicațiilor crizei

¹⁰ *Global Economic Prospects*, Banca Mondială, volumul 4, ianuarie 2012.

¹¹ *Global Financial Stability Report*, Fondul Monetar Internațional, ianuarie 2012.